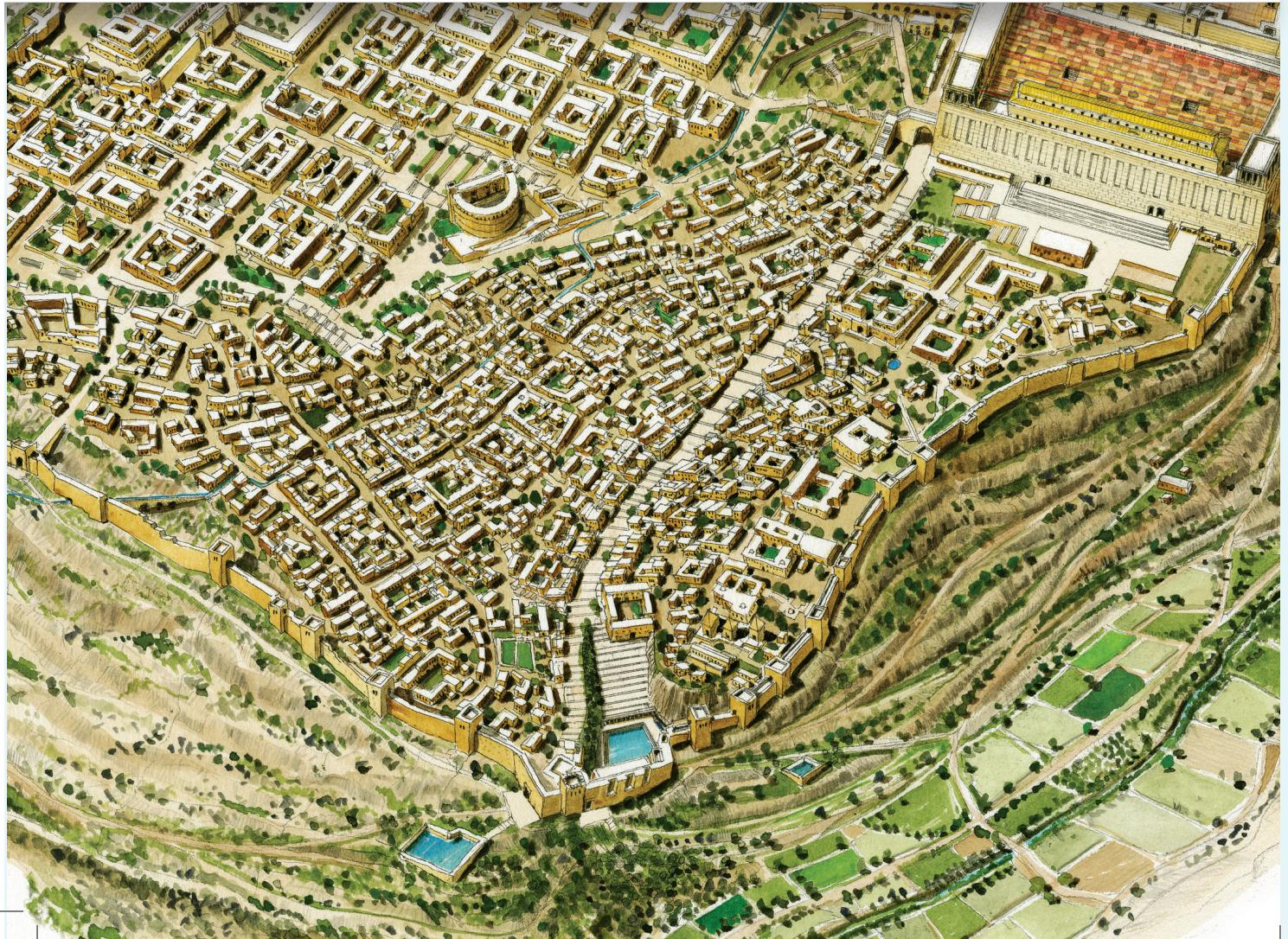
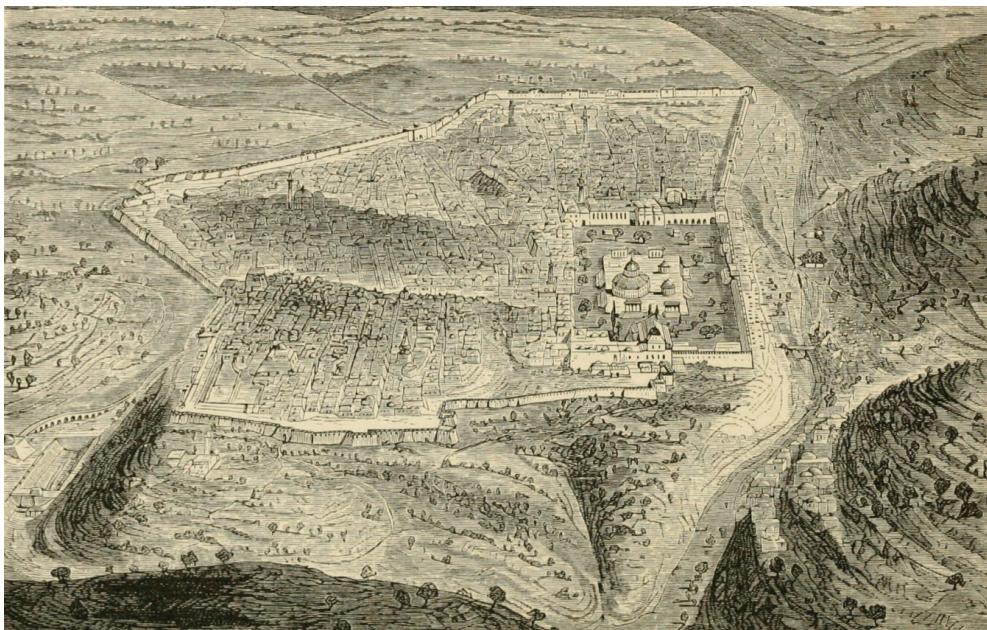

מה הוא טירופוין - הצעה חדשה

Յוֹאֵל אַלְיאָזֶר

האוניברסיטה העברית, ירושלים

העיר העתיקה בתקופת משתת 1885. נחל הטירופוין מתחילה מצפון לשער שכם, חוצה את העיר העתיקה לכיוון דרום ותוחם את עיר דוד מצדה המערבי (מתוך הספר "ח'ים באוכף ובאול בארץ הקודש" מאות איש הקמורה דוד ואן הורן. הספר פורסם בשנת 1885).

■ תקציר

טירופוין (Tyropoion) לא היה מעולם שמו של הגיא המרכזי של ירושלים, אלא מעין כינוי ספרותי חד פעמי שנutan לו יוספוס פירושו: "של Ճայի հցինե". אפשר לשער שנקרא כך על שם בתים מסוידים לבן שהיו פזוריים בתוכו וביניהם רוחחים קטנים, מה שעשו להזכיר חריצי גבינה.

■ השם טירופוין - מצב המחקר

הגיא המרכזי של ירושלים הקדומה, המפריד בין העיר העליונה והעיר התחתונה של ירושלים מכונה בפיינו טירופוין (Tyropoion). שם זה لكוח מתוך דבריו של יוסף בן מתתיהו בתיאור המפורט של העיר ירושלים והטופוגרפיה שלה במלחמות היהודים ה 140, הקורא לגיא שׁוֹרְטָן תַּוְנָּה פְּרָסָרְפָּוִוִּן φάραγξ... וְהַגִּיא הַנְּקָרָא טִירְפּוֹוִוִּן ..."). שם זה מעורר קשיים ונידון לא מעט בספרות המדעית.

אלו הם השאלות שמעורר השם:

א. נוֹאָסָקָעַת נַחַת נִתְפְּרַשׁ "שֶׁל עֲוָשֵׂי הַגְּבִינָה". שם זה תמורה כשלעצמם. אין שום ידיעות מן המקורות ההיסטוריים על מרכז ייצור גבינה בירושלים ומעולם לא נמצא לכך עדות ארכיאולוגית כל שהיא. אילו היה מרכז כזה בודאי היה ממוקם מחוץ לעיר במקום שבו נמצאו הצאן והbakar שהלבם שימש לייצור הגבינה. תמורה גם לחשוב שייצור גבינה יהיה הדבר המאפיין ומגדיר את הקו המציין את ליבה של ירושלים לכל אורכו (בימי יוספוס מדובר על קו שאורכו כ-1300 מ').

ב. השם, או שם דומה לו או מקביל לו בתוכנו, לא נזכר בשום מקור אחר.

ג. אצל יוספוס עצמו השם נזכר רק פעם אחת. גם בפעם הזאת אין הוא מזכיר את השם, כפי שהוא מתבקש, כשהוא מציג את הגיא, אלא רק לאחר כמה משפטים, כשהוא חוזר ומזכיר את הגיא לאחר שכמעט גמר לתאר את כל הטופוגרפיה של ירושלים.

השם טירופיוון זכה לכמה פירושים אטימולוגיים מפולפלים: יש מי שקישרו אותו אל שער הַאֲשָׁפֹת שבתחתיו של גיא הטירופיוון הנקריא גם "שער הַשְּׁפֹת" (נחמיה ג, יג). לפיתיאורה זו, פרישו, יוספוס או אחרים שקדמו לו, את השם הזה בטיעות מלשון שפوت בקר (שם"ב יז, כת) המתורגם בתרגום יונתן לניבאים "גובניין דחלב" ומכאן - נוֹאָסָקָעַת נַחַת ("גיא") עושי הגבינה". לדעת אחרים טירופיוון הוא גירסה מיונית של "תורף" בעברית (במובן "עירום" או "בושה!") או "טרופה" בארמית (שפירושה כביכול "פלגי מים"). ויש מי שסביר שהשם היה במקורו "עמק החורץ" (יואל ד, יד) שמשמעותו "

"שְׁקָעַ" או "חַפֵּיר", ונקשר בטעות ל"חריצי החלב" (דלאמן 1930, סימונס 1952, ואן סלמס 1979).

לפני למקרה ממש וארבעים שנה העלה צ'רלס ויליאם וילסון הצעה (וילסון 1871), שלאלה חזרו בן ציון לוריין (לוריין תש"ל), ורוני רייך (רייך תשע"ג): לפי הצעתם, הרכיב סקע- שבסם טירופיוון איינו סקוּעַ "גבינה" אלא טֻעַת - העיר צור (Tyre). לפי נחמיה יג, אז ישבו בירושלים בתקופה הפרסית צורים שהיו עוסקים במכירת דגים ובמסחר בכלל. צפניה (א, י) ונחמיה (ג, ג) מזכירים את שער הדגים שהיה בירושלים. על סמך ממצאים שונים בירושלים המלמדים על קשרים עם פיניקיה וחוף הים התיכון, ובפרט כמושבות עצמאיות של עצמות דגי ים שנמצאו בקרבת בריכת השילוח ומתוארכים לירושלים של תקופה הברזל, משער רייך ישיבת הצורים בירושלים שורשה עוד מימי בית ראשון, והוא משער שנמשכה אל תוך התקופה ההלניסטית והרומית. את הרכיב נוֹאָסָקָעַת - מפרש רייך "עושים" במובן של "שוהים", "שוכנים". טירופיוון הוא אףוא"ה המוקם שבו פועל או עשו, שהוא הצורים".

לדעתי קשה לקבל את ההשערה הזאת:

א. הפעול וואסָקָעַת שכייח מאי ביוונית. איןני חושב שיש דוגמאות שבחן הוא משמש במובן "לשנות" "לשכון" וכד'.

ב. הרכיב "צורים" אילו היה קיים בשם זה היה צריך להיות -סוקע* ולא -סקע*.

הצעת פתרון חדשה

- ג. בסיד המפוזרים בתוך הגיא ורוחחים קטנים בינויהם המזיכרים חריצי גבינה.

ה. דברי יוספוס פראגאי נומינום מונח פסאודו-תנאי שפירושו "והgia שאפשר לקרוא לו (הגיא) של דמווי הגבינה...". ניתן שמקור הדמיון בבתים המשויכים "

ב. משום כך אין שם זה מוכיר למחברים אחרים וגם אצל יוספוס לא הזכר אלא פעם אחת ולא טירופיוין אינו שמו של הגיא אלא אולי שהוא העלה צדדיות המתארת את אופיו הטופוגרפי.

א. הרובב שוואס - אינו קשור לפועל וואס "לעשות" אלא זו היא צורת גנטיב רבים של איזומורפיזם".

"טירופוון" אצל גלнос ■

המילה **וְיָסַפֵּס** נדירה באוצר הלשון היוונית. היא נזכרת גם בחיבור "על הזרע" של הרופא המפורסם **גִּלְעָנָס** שנכתב כמאה שנה לאחר ספרו של יוספוס, הנה הקטע ב"על הזרע" (ספר שני, לפ' מהדורות De Lacy, 1992):

παραπλήσιον ούν ἐστιν ἄρτι πηγνυμένῳ γάλακτι· καὶ ὥσπερ τοῦτο διαπλάττειν οὐδεὶς ἐπιχειρεῖ τῶν τυροποιῶν, πρὶν μετρίως παγῆναι, κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον οὐδὲ" ἡ φύσις τὸ ζῶον.

ו번역본 של De Lacy

It (the fetus) is like freshly curdled milk; and just as none of the cheesemakers tries to mold it before it has become moderately firm, so nature does not try to mold the animal either.

המלים נאשׁוּת מתייחסות כאן אל אַלְכָּדָעָה "אף לא אחד", ומכאן התרגומם "none of the cheesemakers". למקור היווני של הספר השני של "על הזרע" יש שני עדי נוסח, והנוסח דלעיל הוא אחד מהם - נוסח הדפוסים הישנים. ואולם بعد הנוסח השני - כ"ג, הנוסח שונה שינוי קל ומשמעותי. במקום נאשׁוּת נאשׁוּת ("מעושי הגבינה") נכתב שם נוֹאָשׁוּת תֵּדָע (לפי הצעתי - "את בעל האופי הגביני או המתגן"). לאור מסקנותי באשר לקטע של יוספוס, נראה לי שיש להעדיף את הנוסח של פ' ולחזורנו לדילגמו:

זהו (העובר) דומה לחלב שקרש לאחרונה; וכשם שאיש אינו מסנה לעצב את (חלב) המתגן לפני שנעשה נוקשה במידה מסוימת, כך הטבע אינו מסנה לעצב את בעל החיים (כל עוד לא נתיעיצה צורחן).

1. ה chillingה היא רצח זונה של חילוץ השאלה *ממי* "מאייזה סונג?" (לידל-סבגנו-גוטס 1982: 1431).

■ מסקנות

המילה היוונית Τύρωπον/Τυρόποντα* היא צורת שם-תואר נדרה באוצר הלשון היוונית. נראה שפירושה הוא "גבינתה" או "דמוי גבינה". אצל יוספוס היא בא בלאשון רבים ביחסות הגנטיב, ופירושה "של דמויי הגבינה". מסתבר שלא היה זה שם אמייתי של הגיא אלא כינוי ספרותי חד-פעמי בלבד. אפשר לשער שIOSPOS בחר לקרוא כך לניל המרכזי של ירושלים על שם בתים לבנים שהיו בו ובניהם סמטאות צרות, מראה היכל להצטייר לצופה בו מן העיר העליונה כמשהו הדומה לחריצי גבינה.

לוריא תש"ל

ב"צ לורייא, "והצרים ישבו בה מבאים דאג וכל מכרא", בית מקרא טו, עמ' 363-367.

ליידל-סקוט-ג'ונס 1982

H. G. Liddell, R. Scott and H. S. Jones, *A Greek-English Lexicon*, Oxford.

סימונים 1952

J. Simons, *Jerusalem in the Old Testament*, Leiden, pp. 52-53.

רייך תשע"ג

ר' ריך, "הערות טופונימיות: טירופוין, טירוס, פריסטראון", ירושלים וארץ ישראל 9-8, עמ' 185-190.

■ביבליוגרפיה

דה-לאסי 1992

P. De Lacy, *Galen, On Semen: Edition, Translation and Commentary* (Corpus Medicorum Graecorum, V. 3,1), Berlin, 1992, p. 186.

dalman 1930

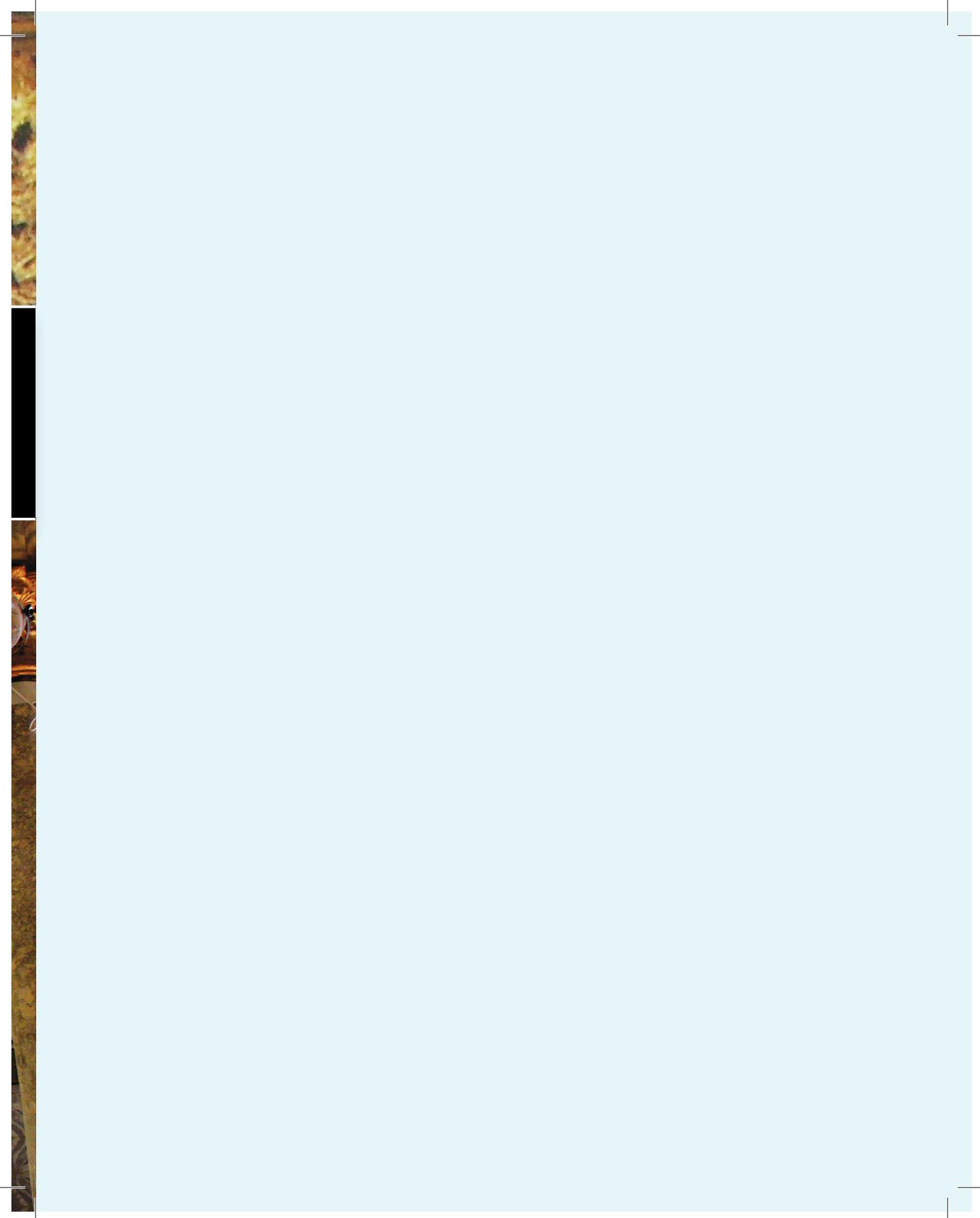
G. Dalman, *Jerusalem und sein Gelände*, Gütersloh, pp. 197-199.

ואן סלמס 1979

A. Van Selms, "The Origin of the Name Tyropeon in Jerusalem," *ZAW* 71 (1979), pp. 170-176.

וילסון 1871

C. W. Wilson, *The Recovery of Jerusalem*, London, p. 7.

קלונר 1976

"בדיקה ליד החומה הצפונית", חדשות ארכיאולוגיות נט-ס, עמ' 33-34.

רובינסון 1841

E. Robinson, *Biblical Researches in Palestine, Mount Sinai and Arabia Petraea. A Journal of Travels in the Year 1838 by Edward Robinson and Eli Smith*, vol. I, Boston.

עסאלי 1982

K. J. Asali, *Some Islamic Monuments in Jerusalem : Khasseki Sultan Tekkiya, Khans, Water Installations, Public Baths (Hammams), Fountains (Sabilis), Amman* (Arabic).

פיירוטי 1864

E. Pierotti, *Jerusalem Explored 1: Text*, London.

שיך 1892

C. Schick, "Old Pool in Upper Kedron Valley, or 'Wady el Joz'", *PEQ* 24, pp. 9-13.

קימל 1904

A. Kuemmel, *Karte der Materialien zur Topographie des Alten Jerusalem* [map], 1:2500, Deutschen Vereins zur Erforschung Palestinas, Leipzig.

מקורות האיורים

איור 1. קימל 1904.

איור 2. אוסף תצלומים דיגיטלי של המוזיאון המטרופוליטני, אינטרנט, אוחזר בתאריך 2 בפברואר 2013. <http://metmuseum.org/Collections/search-the-collections/190040614>

איור 3. Nassar 1997: Fig. 83.3

איור 4. אוסף פרטி.

איור 5. אוסף פרטி.

איור 6. אוסף פרטيء.

איור 7. צילום על-ידי המחבר.